

**Opponensi vélemény Németh Dezső „Mitológiai elemek a magyar
költészetben” című Doctorem Mundi disszertációjához**

2017

Opponensi vélemény

A disszertáns a dolgozat elején világossá teszi, hogy kutatásának tárgya a magyar költészetben fellelhető mitológiai elemek feltárására szolgáló eljárás kifejlesztése és néhány költő ilyen típusú verseinek vizsgálata az eljárás segítségével. Ezt megelőzően szükségesnek tart egy olyan fogalmi tisztázást, amely a mitológiával kapcsolatos definíciókat veszi sorra, illetve a versek elemzésére szolgáló tudományos eljárásokat tekinti át. Olyan fontos kérdésekkel is foglalkozik, mint a mítosz születése, a mítoszmagyarázatok a tudományokban, a teológia és a mitológia viszonya, a filozófia, kulturális antropológia és nyelvészet kapcsolata a mitológiával.

A témaválasztás remek, izgalmas és csaknem előzmény nélküli. Visszakeresve adatbázisokban kifejezetten a magyar költészet mitológiai elemeit vizsgáló művet nem találtam. Tehát nagy valószínűséggel originális művel állunk szemben. A disszertánsnak az enyémnél jobb információforrásai lehettek, mert az irodalomjegyzékben feltüntet egy olyan tételt, amely ha nem is az egész kitzűött feladatot tartalmazza, de akár a disszertáció része lehetne. Itt Kolta Dóra: „Az ősi magyar hitvilág elemei Ady költészetében” c. bölcsészdoktori értekezésre gondolok, amelynek figyelembe vétele a disszertáns széleskörű tájékozottságára utal, de semmiben sem csökkenti a téma originalitására vonatkozó megállapításomat.

A dolgozat szerzője nagyon helyesen elveti azt a gondolatot, hogy a szemiotika „magaslatáról” szemlélje a verset. Remek példával illusztrálja álláspontja helyességét. Majd *expressis verbis* kijelenti: „A mítosz természetétől idegen tudományos felfogásokat értékelve kívánom a költemény a mítoszban és a mítosz a költeményben metodikát alkalmazni” (6. old.).

A disszertáns nemcsak tudós szemmel tekint témájára, hanem költőként is megírva lírai hangvételű magyar mitológiai költeményeit: „Táltosének” (2008), „Madáristen világfán énekel” (2015).

„A költészetben fellelhető mítoszelemek olyan formáit kívánom bemutatni, amelyek a költői fogalom- és képalkotás által a mitológia tárgykörébe illeszthetők” – szögezi le a 7. oldalon.

Ezek után áttekinti a mitológia fogalma körüli vitákat Pjatyigorszkijtól Karl Filipp Buttmannig, közben ilyen fontos elemeket tárgyal, mint a mítoszok kirajzása. „A mítosz életalap, időtlen szkéma, vallásos formula, amibe beágyazódik az élet, és történeti képi világgá válik” – írja a 12. oldalon.

A következőkben igen gondolatgazdagon a mítosz születésével foglalkozik.

Első költészeti alkalmazása Ady: „Vér: Ős áldozat” című versének mitológiai elemzése a magyar mitológiai fehérló áldozat alapján. Ugyanakkor a különböző mitologikus elemek kontextusába helyezi értelmezését megmutatva ezzel a mitologikus elemek egymásba ágyazódását (Faust-mítosz, keresztény mítoszok, Grál-legenda).

A „Mítosz és nyelvészet” című fejezetben igazán elemében van a disszertáns. Áttekinti Levi-Struss definícióját a mítoszlól, mint nyelvi rendszerről. Foglalkozik a strukturalista interpretációval. Szellemesen értelmezi ezeket az Ady-versre.

A tudományos disszertáció tézisei a 2.5 fejezetben találhatóak. Ezek egyrészt a mítosz feltárására alkalmas MITSEJT spektruma, amely az esemény és az élmény viszonyát spektrumszerűen leíró modell, amelynek az egyik végpontján az igazság (valóság), a másik végpontján a hazugság (valótlanság) van. A modell a spektrumon hat lényegesen különböző állapotot tételez fel. Ezeket a következő címkékkel látja el: valóság, hit, mítosz, mese, babona, valótlanság.

Ezek a kategóriák (mint volt matematikus fogalmazom meg a következőket) fuzzy (laza) határokkal rendelkeznek, amelyek részben átfedőek. Az esemény az élmény alapján kerülhet olyan helyre, amelyre több kategória jellemzői is érvényesek. Például misztikus (mint a dolgozatban a mítoszlra vonatkozó egyik jellemző), ugyanakkor naiv (mint a dolgozatban a mesére vonatkozó jellemzők egyike).

Remek modell, mert a valós helyzetek besorolásánál a megítélési szempontok változása esetén előtérbe kerülhet az egyik vagy a másik jellemző. Így például a korábban mítoszlak besorolt tag mesének minősül, és viszont.

Felhívnam a disszertáns figyelmét a fuzzy matematikára, amely hatékony eszköznek bizonyulhat a modell továbbfejlesztésénél.

A mitologikus elem keletkezésére és behatárolására vonatkozó folyamatábra szerint megkülönböztetünk ÉLETTERET, ESEMÉNYTERET és ÉLMÉNYTERET. A mítosz beazonosításához rendelkezésre állnak ún. szelektorok, így a disszertáns

tárgyal valóság szelektort, mese szelektort, babona szelektort, hazugság szelektort és mítosz szelektort.

A 3. fejezetben, amely a „Mitológiai elemek kimutatásának metodológiája a lírai költészetben” címet viseli, sok fontos elméleti előzmény, értékelés, saját értelmezés következik a versek és a mitológiai elemek összefüggésének a magyar költészetben téma megalapozásához. Ezek a következő fejezetekre vannak tagolva: „Tapasztalati tényezők összefoglalása”, „Valóságos és képzelt elemek az Élettérben”, „Az Érzéktér valóságos érzetei”, „Mitologikus ikonográfia az Eseménytérben: a gondolat valós és sejtett képei”, „Az Élménytér és a mitológiai élmények szubjektivitása”, „Interpretáció: leírás, értelmezés és kifejtés”.

A dolgozat szerzője itt megállapítja, hogy a mitológia és mítosz meghatározásának meglehetősen kaotikus állapotát ismerhettük meg. A kutatási cél érdekében ezen túllépve létrehozott egy originális metodikát a mitologikus elemek feltárására a magyar költészetben. Ezek a mítoszhelyzet spektruma és a mítoszkeletkezés és elemzés folyamatábrája. Leszögezi: „Elemzésem alapvető metódusa arra épül, hogy nem lebontom a szöveget, hanem felépítem a szöveg gondolati képét” (58. oldal).

A továbbiakban a disszertáns sorra veszi az elemzés tereinek funkcióit a mítoszkeletkezés és elemzés folyamatábrájának figyelembe vételével. Az Élettéren azt a teret érti, ahol a mitológiai történet során a szubjektumok tartózkodnak. Az Élettérben ott van a szent mítosztér is. A mitológiai térnek a legjellemzőbb tulajdonsága, hogy mindig jelen van az isten.

Különösen szép az Élettérnek a különböző mitológiákban téma részletes és sokoldalú ismereteket felmutató része. Így bemutatásra kerülnek a következők: afrikai hererók mítosza, afrikai guineai kenók teremtés mítosza, észak-amerikai indiánok mítoszai, hopik szertartási épületei, inka hiedelmek, egyiptomi mítoszok, germán mitológia, a görög mitológia különböző Élettere, az Ószövetség Élettere, kínai mitológiák, skandináv mitológia, walesi mitológia, stb.

Az érzékeink az Élettér képeit, hangjait közvetítik az Eseménytér felé. Ennek taglalása során sorra veszi a különböző érzékszervekhez tartozó képeket, így a vizuális, hang-, szaglás-, ízlelés-, tapintásképeket. A külső érzékelések csak a belső érzékeink által válnak érzékletté. A gondolkodás megnyilvánulásai a megélt sémák érzékelt vagy az érzékletből sejtett események vizionált képei.

Ezek után a disszertáció példákat mutat be a képes-sejtelmek, hiedelmek bizonyosságára vonatkozóan a mitológiákból és a költészetből. Majd a disszertáns rátér az Élménytér taglalására. Szerinte itt öltenek alakot a befogadóban a mítoszi képek, „megelevenednek, megmutatják eidoszi (képzet) alakjukat”. „Az Élménytér ... a mítoszelemek kimutatásának specifikus állomása, de egyben a művészeti élmények elhatárolásának területe” (74. oldal).

Az Élménytérrel kapcsolatban alkalmazza Csíkszentmihályi Mihály flow-elméletét. Csíkszentmihályi a tökéletes élményről, mint flowról, azaz áramlatról beszél. A disszertáns szerint „a lírai költészet ikonikus és perszonális különlegessége az alkotó és a befogadó számára egyaránt mítoszi flow-élményt nyújthat” (60. oldal).

A dolgozat készítője, amikor az esztétikai élvezet háttérében az „örömközpont” aktivizálódását jelöli meg, az 1990-es éveket uraló Berlyne-féle pszichobiológiai modell állításaival összhangban levő elveket fogalmaz meg. Amikor magyarázatként az idegsejtek sajátos formájú „együttes tüzelését” adja meg, a legkorszerűbb neuronhálózati modellek állításait ismerteti dolgozatában. A művészetpszichológiában az érvényes modellnek Martindale kognitív modelljét tartják, amely a hálózataktívitás speciális mintázatait azonosítja az esztétikai élvezet idegéletteni háttéréként.

Az „Interpretáció” című fejezetben kifejti, hogy a mitológiai elemek feltárása „az ember érzékei által keltett gondolati, érzelmi képek alapján” történik (77. oldal).

Nagyon szemléletesen indokolja módszerválasztását: „A képszerűséget azért forszírozom, mert az interpretációnál eseményeket és a költői képeket is így lehet igazán megérteni, művészi kvalitásukat megítélni, ha az eredeti érzékleti képeket tudjuk feltárni természetes alakjukban, és mintegy puzzle darabokat egymáshoz illesztve kaphatjuk meg a vers valóságos képét” (79. oldal).

Ezt az elméleti konstrukciót a szerző azonnal szemlélteti is József Attila: „Sas” című versén. Ennek során megadja az „Élettér”, az „Eseménytér” és az „Élménytér” képeit. Elvégzi a valós és mitológiai szereplők beazonosítását a különböző modalitásokban talált érzékleti képek segítségével. Az „Eseménytérben” a mitológiai szereplőket és cselekedeteket – finoman fogalmazva – mint sejtéseket írja le. Végül meggyőzően bizonyítja a mitológiai elem létét, amely nem más, mint „Attila és Flóra istenivé és misztikussá felnagyított szerelme” (81. oldal).

A 4. fejezet főcíme „A költészet mitológiai fragmentumai”. Az első alfejezetben tiszteletet parancsoló költői nyelvezettel mutatja be többek között József Attila: „Asszonyvárás asszonyszobor mellett” és Ady Endre: „Léda arany-szobra” című verseit, melyekben a görög mitológia Pygmalion-motívumának jelenlétét azonosítja.

Egy hosszú fejezetet szentel a szerző Balassi „szerelemmitológiájának” és a verseiben megjelenő görög-római mitológiai elemeknek. Ez a fejezet akár önálló tanulmányként is megáll.

Szintén figyelemre méltó a Berzsenyivel foglalkozó fejezet, akit a disszertáns Németh Lászlót idéző megfogalmazásával mitológiai hősként azonosít.

Gazdag elemzés következik a dolgozatban Ady Endre mitológiai elemeket tartalmazó verseiről. A szerző többek között idézi Lukács György megállapítását, mi szerint „Mitológia lesz az egész életből Ady verseiben”. Majd egy gyönyörű Juhász Ferenc idézet kapcsán ezt mondja: „Így kell ősmitológiánk áthomályló misztériumát kicsillogtatni ősködéből, hogy egy új, modern keretet tudjunk adni új mítoszaink új világának” (112. oldal).

A mítosz keletkezésének feltárására és elemzésére kialakított folyamatára működését a szerző Ady Endre: „A titok arat” című versén mutatja be. A vers Élettére a Föld, a tarló, ahol a Végzet aratja a Földet. A mitológiai szörnyeteg hátán a vörös-skarlát ruhájú asszony ül, a „Titok” szó van a homlokára írva. Az Eseménytérben történnek a cselekvések, a sejtések. Az asszony a szentek véréből ivott, és „fúl az ember”. „Az Élménytérben kivetítésre kerülnek a külső érzékeink hatására a belső sejtésekből alkotott (mitsejt) képek” (113. oldal). A folyamatábrán a Poéta helyén Ady van, aki megírta „A titok arat” című versét. Ez visszacsatoláson keresztül az Élettérbe jut, ahonnan közvetve újból az Élménytérbe kerül.

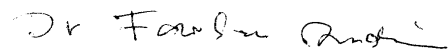
Mintaszerű Babits Mihály két szonettjében a mitológiai elemek kimutatására irányuló elemzés. A két szonett címe: „Héphaisztosz” és „Protesilaios”.

A következő fejezetben a dolgozat író megállapítja, hogy Pilinszky költészetével kapcsolatban a tanulmányok általában költészetének vallásosságát emelik ki, a mitológiai „élményt” kevésbé taglalják (118. oldal). A disszertáns verseinek vizsgálat során egyértelműen bizonyítja, hogy a mitológiai elemek gazdagon jelen vannak Pilinszky költészetében.

Az utolsó előtti fejezetben nagyszerű példáját adja a tudományos egzaktság, a gondolatgazdagság és a költői emelkedett nyelvezet összeegyeztethetőségének. Remek elemzésében József Attila „A Kozmosz éneke” című szonettkoszorújában mutatja ki a mitológiai elemek jelenlétét. Az utolsó fejezetben a dolgozatot az új tudományos eredmények összefoglalásával zárja.

Az értekezés a tudományos disszertációval kapcsolatos formai követelményeknek eleget tesz. A téziseit (a mítosz helyzetének spektruma és a mítosz születésének és elemzésének folyamatábrája) egyértelműen jelentős, eredeti, új tudományos eredményeknek fogadom el.

Az értekezés megfelel a tudományos disszertációktól elvárt színvonalnak, így a Doctorem Mundi cím odaítélését Németh Dezső számára javaslom.

Prof. Habil. Dr. Dr. Farkas András
művészetpszichológus